

מבט על, גיליון 1026, 20 בפברואר 2018

האם איראן עומדת להפעיל את המסדרון היבשתי לסוריה?

אודי דקל

ההתפתחויות הצבאיות האחרונות במלחמת האזרחים והשלוחים בסוריה, שהחלה לפני שבע שנים, מצביעות כי המלחמה מצויה בפתחו של שלב חדש. החסם העיקרי להסדרה פוליטית הוא העובדה שהתנאים שהציתו את מלחמת האזרחים מלכתחילה, ואת היריבויות שעזרו להנציח אותה, כולל ההתערבות של שחקנים מבחוץ, עודם שרירים וקיימים. מציאות זו, שבה רבים מהאינטרסים של השחקנים השונים מתנגשים, מבטיחה את המשך החיכוכים והעימותים. ישראל צרכה להתארגן לבאות בהרחבת שיתוף הפעולה עם ארצות הברית וירדן, תוך שמירה על הדיאלוג האסטרטגי עם רוסיה.

מלחמת האזרחים והשלוחים (Proxies) בסוריה שהחלה לפני שבע שנים, מצויה בפתחו של שלב חדש. התפתחות זו באה לידי ביטוי בשבועות האחרונים באירועים בחזיתות שונות במדינה: "יום קרב" בין ישראל, סוריה ואיראן (חדירת כלי הטיס הבלתי מאויש (כטב"ם) האיראני לשטח ישראל והפלתו, התגובות ההתקפיות של חיל האוויר הישראלי בשטח סוריה והפלת מטוס 'הסופה' הישראלי על ידי ההגנה האווירית הסורית); תקיפה אמריקאית באזור דיר א-זור שהביאה להרג של מעל למאה לוחמים בעלי זיקה למשטר אסד, ביניהם לוחמים ביחידת שכרי חרב רוסית; ומבצע 'ענף הזית' של טורקיה בחבל הכורדי עפרין, שנועד לצמצם את ההשפעה הכורדית בצפון סוריה. נכון לבחון את השתלשלותה של המלחמה ומאזן הכוחות עד כה על מנת להבין את הגורמים וההשלכות של המהלכים האחרונים.

המלחמה בסוריה, עוד משלביה המוקדמים, הפכה ל"מגרש משחקים" מקומי, אזורי ועולמי. חולשתו של משטר אסד וריבוי הזרמים שנטלו חלק במלחמה היוו קרקע פורייה עבור בעלי אינטרסים זרים לקידום סדר יומם בסוריה ובמזרח התיכון בכלל. איראן וחזבאללה היו הראשונות להתייצב לצד משטר אסד ב-2011, כדי לסייע לו לשרוד. תחילה באמצעות חזבאללה ובהמשך באמצעות כוחות קודס של משמרות המהפכה האיראניים ומיליציות שיעיות, שגייסו בעיראק, בפקיסטן ובאפגניסטן. אלה הצטרפו בשלבים שונים ללחימה לצדו של משטר אסד נגד ארגוני המורדים השונים, שבתורם קיבלו תמיכה ממדינות ערב הסוניות.

לא חלף זמן רב והתחוור כי המורדים הסונים מתקשים להתלכד סביב מכנה משותף, ואלה התפצלו לעשרות רבות של תתי-קבוצות, שלא הצליחו להתגבש ולהוות מסה קריטית נגד משטר אסד. פלגים אלה אף נלחמו זה בזה על הגמוניה מקומית. 'המדינה האסלאמית' (לשעבר דאע"ש) הייתה הגורם הדומיננטי במחנה הסוני הרדיקאלי, והתבססותה בעיראק ובסוריה ב-2014 היא שהביאה את ארצות הברית (לאחר שנמנעה מהתערבות עד אז) לפעול צבאית בסוריה במסגרת קואליציה בינלאומית, ולתקוף את 'המדינה האסלאמית' ואת גורמי אל-קאעדה. בשלהי 2015, כאשר שרידותו של משטר אסד נקלעה לסכנה חמורה, רוסיה החלה את

מעורבותה הצבאית וכוונתה יחד עם איראן ושלוחיה קואליציה צבאית פרו-אסדית. תוך כשנה הטתה זו בבירור את הכף לצדו של אסד והחלישה מאד את כוחות המורדים. כיבוש חלב בדצמבר 2016 היה האירוע המעצב של שינוי מאזן הכוחות.

האסטרטגיה של "המדינה האסלאמית" תחילה" שגיבשה ארצות הברית הותירה בצד את הסכסוכים האחרים. בנובמבר 2017 הובסה 'המדינה האסלאמית' לאחר שנכבשו שני מרכזי שלטונה במוסול בעיראק ובא-רקה בסוריה. אסד נשאר בשלטון, שולט במרכזי האוכלוסייה הגדולים, הגם שאינו שולט בכל סוריה. במקביל, רוסיה פעלה נמרצות לכינון תהליך להסדר פוליטי בסוריה שמתחשב ביחסי הכוחות בשטח - ובתוך כך הקמת "אזורי הרגעה" (de-escalation zones) במובלעות שלא נשלטו על ידי הכוחות התומכים במשטר אסד. התברר כי החסם העיקרי בפני הסדרה פוליטית הוא שרירותם ותקפותם של התנאים שהציתו את מלחמת האזרחים מלכתחילה ואת היריבויות שעזרו להנציח אותה, כולל ההתערבות של שחקנים מבחוץ.

בעוד שהקואליציה הפרו-אסדית ניסתה לייצר דימוי של ניצחון והחזרת השליטה לידי אסד, לקראת מעבר לשלב הבא של עיצוב מדיני-פוליטי בחסות רוסיה ואיראן, התלקחו קרבות ותקריות בכל רחבי סוריה. במצב הנוכחי, כל בעלי האינטרס בסוריה, וביתר שאת הכוחות החיצוניים, מבקשים להשיג יתר השפעה ולשמור על הנכסים שבשליטתם ושלשמן נלחמו. האינטרסים המתנגשים מייצרים מחדש אווירה של "כולם נגד כולם" - התפתחות שלב חדש במלחמת האזרחים בסוריה.

קודם להתערבות הרוסית, ארצות הברית תמכה כספית וצבאית בקבוצות מורדים "מתונות", על בסיס היגיון - שהתברר כשגוי - כי אלה תילחמנה ב'מדינה האסלאמית' ותהווה חלופה חילונית ומתונה למשטר אסד. אולם, התברר כי בתוך מגוון קבוצות המורדים, שנתמכו על ידי סוכנות הביון המרכזית (CIA), הכוחות הכורדיים הם המסגרת הלוחמת המחויבת והיעילה ביותר ושיתוף הפעולה עמם היה הטוב ביותר. טורקיה, החוששת מכינון אוטונומיה מורחבת לכורדים בצפון סוריה שבכוחה להשפיע על שאיפות הכורדים בטורקיה עצמה, התייצבה נגד הכורדים ואף תמכה בקבוצות מורדים אחרות, כולל סלפיות-ג'יהאדיות. זאת, במטרה להחליש את הכוחות הכורדיים ולחבל בקשרים שבין המחתרת הכורדית הטורקית (PKK) לקבוצה הכורדית המובילה בסוריה (YPG).

במארג האינטרסים הסבוך הזה נוצרים קונפליקטים בלתי נמנעים. למשל, ארצות הברית מבססת את תמיכתה בכוח הכורדי בצפון מזרח סוריה, כדי לנקות את המובלעות בהן נותר שרידי 'המדינה האסלאמית' ולא לאפשר צמיחתם והשתלטותם מחדש על שטחים, ואף לבלום את "הגשר היבשתי" האיראני לים התיכון. מנגד, טורקיה – חברה בנאט"ו ולכאורה בעלת ברית של ארצות הברית - מתנגדת לכל מהלך אמריקאי של חיזוק הכוחות הכורדיים. ומאחורי הקלעים, רוסיה מלבה את האש, נותנת לטורקיה "אור ירוק" למבצע צבאי, שנועד להשתלטות על אזור עפרין בצפון סוריה, הנמצא בשליטה כורדית, תוך אי-התחשבות במשטר אסד, הרואה בכך פגיעה בריבונותו. בכך רוסיה מאתגרת את וושינגטון שצריכה לבחור בין תמיכה בכורדים לבין יחסיה עם טורקיה. בד בבד מנסה ארצות הברית למנוע השתלטות של הכוחות הפרו-אסדיים, ובעיקר השלוחים האיראניים, על השטח מצפון וממזרח לנהר הפרת - הנמצא

בשליטת הכורדים. מסיבה זו נדרשו האמריקאים בשבוע שעבר לסייע לכוחות ה-SDF – הכוחות הדמוקרטיים הסורים - שהותקפו על ידי כוחות הפרו-אסדיים באזור דיר א-זור.

רוסיה מייצגת אולי יותר מכל את הלהטוטנות המדינית-צבאית, בין כתישת מטרות מורדים מהאוויר לבין כינון תהליכים דיפלומטיים להסדר מדיני; בין הזדקקות לשלוחים האיראניים בלחימה בקרקע, לבין צמצום השפעת איראן בסוריה בעתיד. כל זאת, תוך כינון בריתות כפולות ומשולשות בתסבוכת הסורית.

לעניין ישראל, מחד גיסא מוסקבה מקיימת דיאלוג אסטרטגי עמה ומאפשרת לה מרחב פעולה מבצעי בשמי סוריה, המשרת גם את האינטרסים הרוסיים של צמצום ההשפעה האיראנית בסוריה. אך בה בעת, מוסקבה מעלימה עיין משיגור כטב"ם איראני משדה התעופה T-4 בעומק סוריה, שבו יש נוכחות צבאית רוסית, למשימת חדירה לשטח ישראל - שתוצאתה היא הגברת החיכוך בין ישראל לאיראן. זאת ועוד, רוסיה מעניקה ייעוץ צמוד למערך ההגנה האווירית הסורית כדי שיצליח ליירט מטוסים ישראלים, שפועלים במרחב האווירי הסורי, וכך לצמצם את חופש הפעולה המבצעי של ישראל.

מציאות זו, שבה רבים מהאינטרסים של השחקנים השונים מתנגשים, מבטיחה את המשך החיכוכים והעימותים. אסד צפוי להמשיך לפעול במטרה לבסס ולהרחיב את אחיזתו במדינה, ובמסגרת זו הקואליציה הפרו-אסדית מרכזת בימים אלו כוחות לקראת מהלך השתלטות על פרברי דמשק; טורקיה תנסה למנוע היווצרות של אזור כורדי אוטונומי בגבולה ולכונן "רצועת ביטחון" בשליטתה בגבול בינה לבין סוריה. הכורדים יילחמו כדי להגן על השטח שהושג בלחימה עיקשת ובאבדות; איראן רוצה לקצור את רווחי ההשקעות שלה בסוריה ובמשטר אסד, להיות הגורם המרכזי המשפיע בסוריה ולהפכה למדינת חסות. המשמעות היא הקמת תשתיות איראניות להרכבת אמצעי לחימה ונוכחות מיליציות מקומיות, שתהיינה נתונות להשפעה איראנית; ישראל, מצדה, מתנגדת לכך בתוקף ופועלת למנוע נוכחות צבאית קבועה של איראן וחזבאללה בגבולה הצפוני; ארצות הברית מעוניינת למנוע צמיחה מחדש של 'המדינה האסלאמית' בריק השלטוני שנוצר בשטחים שהיו תחת כיבוש. לשם כך, סבורים בפנטגון, לא יהיה מנוס מלהמשיך בהתערבות הצבאית ולהרחיב את השליטה בגבול שבין סוריה לעיראק ואף להקים כוח משמר גבול על בסיס שותפיה המקומיים; רוסיה רוצה לשמר את המשטר הקיים ואת השפעתה הגוברת בסוריה, ובתוך כך לשפר את מעמדה במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית.

במהלך ההסלמה בין ישראל לסוריה ולאיראן ב-10 בפברואר, בעקבות תקרית הכטב"ם האיראני והפלת המטוס הישראלי, רוסיה פעלה למנוע את התפתחות הסבב האלים. לעומתה, ארצות הברית התנהלה כנוכחת-נפקדת, קולה לא נשמע בזמן האירועים, למרות שבדיעבד גיבתה את הפעלת הכוח של ישראל. עם זאת, קשה יהיה לייצב את המצב בסוריה, בכל החזיתות, ללא תיאום עמוק ואמתי בין ארצות הברית לרוסיה. לכן, וושינגטון תיטיב לעשות אם תבהיר למוסקבה כי איראן ערכה מארב לרוסיה באמצעות שיגור כטב"ם נגד ישראל משדה תעופה שבשימוש רוסי, בעומק סוריה, ויתכן גם על ידי ביצוע המתקפה נגד המפקדה המשותפת ל-SDF ולכוחות האמריקאים באזור דיר א-זור. בשני האירועים חצתה איראן קו אדום והעמידה בסכנה גם כוחות רוסיים בסוריה.

השלכות לישראל

מומלץ לישראל להמשיך בדיאלוג האסטרטגי עם רוסיה, לפחות לשם הפחתת נזקים. במקביל, עליה לקדם אסטרטגיה משותפת עם ארצות הברית לבלימת ההשפעה האיראנית, הכוללת חסימת הגבול המזרחי בין סוריה לעיראק במאמץ לבלום את ביסוס המסדרון האיראני לסוריה. מטרה נוספת היא הרתעת איראן מהמשך התבססותה בסוריה באמצעות הגברת חששה שהדבר יביא להתנגשות בינה לבין כוחות אמריקאים.

לאחר השתלטות על פרברי דמשק, נראה כי היעד הבא של הקואליציה הפרו-אסדית יהיה דרום סוריה, ובתחילה המובלעת של האופוזיציה בדרעא. לפיכך, יש לגבש שיתוף פעולה מבצעי משולש: ירדני-ישראלי-אמריקאי, שיכלול תכנית לחימוש ואימון מחדש של כוחות המורדים בדרום סוריה (בעיקר 'צבא סוריה החופשי'), שארצות הברית הפסיקה את התמיכה בהם למרות הסתייגויות ירדניות. יש לחדש אותה כדי שהמורדים ישמשו טריז מפני המשך התפשטות הכוחות המופעלים על ידי איראן במרחב דרעא-קוניטרה. בתוך כך, ישראל יכולה לנצל את הקשר עם רוסיה וארצות הברית כדי להגביר את התאום בניהן לכינון הסדר מדיני בסוריה, בתמורה להגנה על האינטרסים של ירדן וישראל, בעלות בריתה של ארצות הברית.